

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОЕВОЛЮЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

За результатами дослідження теоретико-методологічних, загальнонаукових та психолого-педагогічних джерел визначено засади формування коеволюційних цінностей у старшокласників. Розкрито сутність поняття «коеволюційні цінності», здійснено їх компонентно-структурний аналіз. Висловлено припущення, що засвоєння коеволюційних цінностей може бути ефективним інструментом екологічного виховання старших школярів та поширення екологічної культури.

Ключові слова: коеволюція, коеволюційні цінності, екологічне виховання, екологічна культура, екологічно орієнтоване середовище.

Одним із найбільш уживаних слів у новітній історії людства є «криза» (від. лат. *krisis* – поворотний пункт, кінець). З 60-х років ХХ століття йдеться не тільки про соціально-економічну, а й про екологічну кризу: лише за 150 років індустріальної суспільства практично вичерпало поклади, що накопичувались у природі протягом мільйонів років. Воно продукує у 2 000 разів більше відходів, ніж решта біосфери, а швидкість вимирання видів тварин та рослин сьогодні в 1 000 разів перевищує природну [1]. Тлумачний словник трактує екологічну кризу як: 1) ситуацію, що виникає в екосистемах через порушення екологічної рівноваги під впливом природних явищ або антропогенних факторів; 2) напружені відносини між людиною та природою, що характеризуються невідповідністю розвитку виробництва у суспільстві з ресурсно-екологічними можливостями біосфери.

Планетарні масштаби людської діяльності зумовили визнання В. Вернадським людства «ною геологічною силою», яка стала однією з рушійних сил еволюції [2]. Це змінило біосферну функцію *homo sapiens*, перетворивши його на «організуючий чинник біосфери Землі, а, можливо, і всього життя у Всесвіті» (В. Крисаченко). Відтепер напрям еволюційного розвитку та виживання цивілізації значною мірою залежать від розуміння суспільством наявних альтернатив руху: руйнування екосистеми планети до самознищення або пошук шляхів співіснування з природним світом (коеволюції). Визначальним чинником є обрання домінуючої ціннісної парадигми – споживацької чи коеволюційної, яка скеровуватиме щоденну поведінку людей.

Таким чином, проблема полягає у низькому рівні екологічної культури суспільства. Тобто, широкий загал (у тому числі – педагогічний) на відміну від наукового середовища не завжди усвідомлює факт, причини та ймовірні катастрофічні наслідки екологічної кризи. За цих умов проблематичним стає формування екологічної культури школярів, сприйняття ними коеволюційних цінностей, які мають бути орієнтиром у світі, що перебуває в стані нестійкої рівноваги, де вплив будь-якої людини на глобальні події може стати вирішальним. Відтак, метою статті є актуалізація проблеми формування коеволюційних цінностей у старшокласників та визначення філософських, загальнонаукових й психолого-педагогічних засад виховного процесу.

Усвідомлення факту екологічної кризи привело до спроб її філософського осмислення, наукового аналізу феномену, прогнозування можливого впливу на долю людства. До цього часу розвиток суспільства уявлявся процесом розширення «олюдненої» природи – двовимірна (соціально-економічна) система координат виводила за межі аналізу природний світ. Але приєднання природних факторів до антропогенних (соціальних та економічних) перетворило кризу на системну соціально-еколого-економічну, коли у кризовому стані опинилися всі елементи соціоприродної системи. Відтепер філософи розглядають нинішню кризу як універсально-онтологічну й наголошують на актуалізації есхатологічного параметру, коли «... апокаліптичні тенденції можуть перетворитися із регулятивного принципу на конститутивний чинник» [4]. Внесення до «вічних» питань не лише буття, а й феномену небуття людини робить нагальним пошук стратегії її виживання, яка б узгоджувалася із сучасною картиною світу. За словами І. Пригожина, «світ – це процеси, що руйнують і генерують інформацію та структури». Тому ідея глобального еволюціонізму, трактована як новітній історизм, трансформує онтологічні засади, образ та місце людини у Всесвіті. На відміну від класичного уявлення про еволюцію як процес довготривалих та поступових перетворень, глобальний еволюціонізм вважає природним біфуркаційний шлях розвитку.

Саме у точці біфуркації – нестійкої рівноваги, невизначеності вектору розвитку динамічної системи – опинилася соціоприродна система. Основи теорії біфуркації розроблені А. Пуанкаре, О. Ляпуновим, О. Андроном для фізичних та математичних моделей, проте сьогодні їх широко

застосовують у гуманітарній сфері екологи, соціологи, психологи, інші фахівці. Біфуркація (від лат. *bifurcus* – роздвоєний) означає порушення стійкості еволюційного режиму системи, внаслідок чого у зоні біфуркації фундаментальну роль відіграють випадкові фактори. Саме випадковість є критично важливою у процесах соціокультурної динаміки, розглянутої з позицій нелінійності, тому що змінює співвідношення необхідності й свободи волі. В її межах свободу маємо розуміти не лише як усвідомлену необхідність, а й як можливість вибору серед віртуальних альтернатив, і, водночас, – моральну відповідальність за цей вибір (Л. Лесков). Тому мораль, в якій немає місця природним цінностям, у добу екологічної кризи слід доповнити цінностями, що віддзеркалюють цінність феноменів довкілля.

Розгляд підходів до тлумачення поняття «цінності» свідчить про надзвичайний вплив суб'єктивного фактору. У дослідженні Є. Копильця наводиться думка Д. Леонтьєва стосовно того, що роботи з цієї проблематики не утворюють єдиного проблемного поля, отже, дослідження з філософії, соціології та психології цінностей мають низький коефіцієнт корисної дії. Тож маємо констатувати: єдиного визначення цінностей немає, незважаючи на те, що вони були об'єктом зацікавленості вже античних філософів. Але якщо міфологізована свідомість давніх греків ідентифікувала людину як частину природного світу, то з середньовіччя домінує ідея «універсального модусу панування-підкорення, пов'язаного з дихотомією мислення європейців. Звідси універсальна тенденція до роз'єднання за всіма параметрами: людина – природа, наука – мистецтво, почуття – розум, дух – плоть» (Т. Григор'єва). Винятком, мабуть, є св. Фрациск Ассизький, який вважав тварин та рослини такими ж створіннями Божими, як і людину. У філософії І. Канта цінності розглядаються з позицій етичного імперативу. Наслідуючи Протагора, найвищою цінністю Кант вважав людину, її щастя, гідність, моральну відповідальність, а свободу – найбільшою людською цінністю. В його інтерпретації цінності самі по собі не мають буття, «їм притаманна лише значущість, вони суть вимоги, звернені до свободи, цілі, поставлені перед нею». У науковий дискурс поняття «цінність» увів Г. Лотце («Мікрокосм» (1856), «Підстави практичної філософії» (1864), розуміючи під ним «те, що не існує, проте має значну силу, за допомогою якої людина створює новий світ – світ цінностей». М. Каган вважає, що цінність – це внутрішній,

емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності людини, а тому цінність сприймається нею як власна духовна інтенція [5]. На зламі історії набувають актуальності цінності екзистенційні: сенс життя (В. Франкл, А. Камю), спротив дегуманізації особистості, стосунки людини й природи (Е. Фромм). Цінності становлять об'єкт уваги Ю. Габермаса, П. Сорокіна, В. Гьосле, К.-Г. Юнга та інших. Значно доповнили теорію цінностей представники соціології: У. Томас, Ф. Знанецький, А. Маслоу, П. Блау.

Цінності скеровують, регулюють стосунки людей, тому важливим чинником для засвоєння цінностей є середовище. Суттєво вплинуло і продовжує впливати на етичні погляди людини утворення штучного, антропогенно зміненого середовища. Конфлікт між «штучним» та «природним» А. Павленко вважає наріжним каменем екологічної кризи, стверджуючи, що теоретично сучасна людина має шанс не повернутися назад до природи, а «привести саму себе у штучний стан». Донедавна європейська етика відводила природній системі роль незмінного фактору, й дії, спрямовані на неї, вважалися морально незабарвленими: тобто, переважним лишалося антропоцентричне ставлення до природи. Антропоцентризм (від грец. *anthropos* – людина, *kentron* – центр) – це тип мислення, що ставить людину у центр Всесвіту, створеного для неї Богом, і вважає її кінцевою метою світобудови. Намагання розв'язати екологічні проблеми засобами «технічного прогресу» – лише одна з модифікацій антропоцентричної ідеології, згідно з якою криза є чимось зовнішнім відносно людини. Представники екологічної етики визначають антропоцентризм як філософський напрям, згідно з яким потреби й інтереси людини мають виняткове значення, що дозволяє їй використовувати природу.

Філософським підґрунтям нашого дослідження слугують праці В. Вернадського, М. Моїсеєва, В. Тимофєєва-Ресовського, Г. Сковороди, П. де Шардена, А. Швейцера та інших, в яких увага сфокусована на людині, а відносини з довкіллям є невід'ємною частиною людськості, а також – на процесах, що є ознакою динамічних систем (до них відносять й екосистему). Актуальність екологічних проблем зумовила виникнення праць Г. Йонаса (тема відповідальності); К.-О. Апеля, Д. Бюлера, В. Кульмана, (комунікативна теорія); В. Гьосле (філософія та екологія); В. Крисаченка (теорія екологічної культури) та інших. Поняття «екологічний імператив» увів М. Моїсеєв;

екологічна етика є темою досліджень О. Леопольда, А. Єрмоленка, А. Назаретяна, В. Борейка, інших.

«Філософія серця» Г. Сковороди посідає особливе місце серед філософських систем ціннісно-гуманістичного спрямування. Двовимірність світу (видиме - невидиме), ділення його на великий (Всесвіт), малий (людський) та символічний (Біблію) створюють рухливий (динамічний, за сучасною термінологією) образ буття людини одночасно у космічному й внутрішньому просторах. Світ і людина органічно поєднані, а їх співбуття нерозривне. Ця традиція практичної філософії Життя пронизана ідеалами духовності, невід'ємності людини й природи, є надзвичайно актуальною для сьогодення як своєрідна духовно-практична модель коеволюції.

Можливість нового етапу еволюції біосфери – ноосфери (сфери розуму) передбачив В. Вернадський. Схожі ідеї висловлював П. Тейяр де Шарден, інші вчені. Проте сучасні дослідники звертають увагу на їх недоліки. Скептики посилаються на слова М. Моїсеєва: «ноосфера» – ...це стан біосфери, коли її розвиток відбувається цілеспрямовано...», а людина має навчитися розпоряджатися своєю могутністю й «забезпечити такі взаємини з довкіллям, які дозволять розвиватися і суспільству, і Природі» [9]. Проте нині «сукупної керівної спроможності» людства недостатньо, щоб скеровувати глобальні процеси природного світу.

Протягом останніх десятиліть активно розробляються аксіологічні концепції гармонізації та розвитку соціоприродної системи. Наприклад, у Ріо-де-Жанейро на Всесвітньому форумі (1992) за основу було обрано концепцію Sustainable Development Strategy. Поширені різні переклади: сталий (стійкий), збалансований, гармонійний розвиток. В офіційних документах уживаним став термін «сталий розвиток». Він визначається як: «загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі». У формулюванні акценти зроблені на задоволенні потреб людини, а природний світ залишається лише джерелом ресурсів. Тобто, концепція стійкого розвитку містить ознаки антропоцентризму.

Значно продуктивнішим вважаємо підхід, в якому узгоджуються інтереси природного світу та людства. Це концепція коеволюції (спільного розвитку), запропонована М. Тимофевим-Ресовським. Виокремлення у соціоприродній системі

двох компонентів (природного та соціального) дає можливість усвідомити різницю між ними та проаналізувати можливості їх співрозвитку, виходячи з суб'єкт-суб'єктних (не антропоцентричних або екоцентричних) позицій. Складність сприйняття цієї концепції в тому, що вона міститься на межі інтересів людства та довкілля, які завжди перетинаються. Але перевагою є визнання нетотожності, самодостатності як біосфери, так і суспільства, що дає змогу досягнути феномен цілісності соціоприродної системи, в якій «...людина постає не «над», не «поза», а «разом» з Природою» [7]. Ідея коеволюції має за мету «визначити оптимальне співвідношення інтересів людства і решти всієї біосфери, уникнувши при цьому двох крайнощів: прагнення до повного панування людини над природою і плазування перед нею» [10]. У загальному вигляді коеволюцію можна уявити як спільний розвиток в межах взаємодії систем, де відбувається послідовна кореляція еволюційних змін. В межах цієї системної взаємодії «...формується очевидні суперечності, зняття яких можливе тільки за почергового ускладнення партнерів, які коеволюціонують» [9]. Результатом коеволюційного процесу є взаємна адаптація елементів системи, що зумовлює її стійкість.

Натомість, існує думка про принципову неможливість коеволюції цілого (біосфери) та її частини (людства). Обґрунтовуючи свою позицію й пропонуючи залишити термін «стійкий розвиток», В. Данілов-Данільян, К. Лосев, І. Рейф наводять такі аргументи. По-перше, під впливом «техноеволюції» людство розвивається зі швидкістю, яка на три порядки перевищує темп розвитку біосфери, тому спільний розвиток або адаптація систем видаються сумнівними. По-друге, людство поки що не має засобів для управління довкіллям, отже штучне пришвидшення його еволюції теж неможливе. Також скептично автори ставляться й до ноосферної концепції В. Вернадського. Проте, коеволюційний підхід вже активно розробляється й успішно застосовується для вирішення методологічних, філософських, спеціально наукових проблем.

Таким чином, екологічна криза актуалізувала етичні аспекти відносин «людина - довкілля». Питання цінності природи, порівняння цінності природи та людини перейшло з філософської сфери до практичної. Суспільство постало перед необхідністю розширити межі моральних цінностей та додати до них своє природне оточення. Попередні екологічні кризи, на думку М. Моїсеева, були подолані завдяки технологіям та

введенню певних поведінкових табу, які окреслили засади сучасної моралі. Нині для переходу до нової якості відносин «людина – біосфера» належить, передусім, усвідомити нову біосферну функцію людства. Як вважає В. Поздняков, людина повинна правильно розуміти свою еволюційну місію, «виконуючи біосферну функцію підтримки «запасу стійкості» природних систем». Моральним дослідник вважає все, що сприяє виконанню людиною її біосферної функції, аморальним – все, що заважає.

Згідно з основними положеннями коеволюції, адаптуючись до об'єктивних законів розвитку природи, людство має не тільки змінювати біосферу для своїх потреб, але змінюватися саме. Засадничі положення концепції безумовно збігаються з ідеями біоцентризму, універсальної етики, благоговіння та відповідальності перед Життям, відстоюваних Г. Торо, М. Ганді, А. Швейцером. У ній поєднуються екологічний та етичний імперативи, визнається самоцінність природи: суспільство та довкілля стають рівними у правах. Коеволюційна теорія спрямовує дії від «захисту природи» до «захисту в інтересах розвитку» – аж до переорієнтації на охорону самого розвитку» [7], чим принципово відрізняється від концепції Sustainable Development Strategy.

Цінності є ключовим компонентом будь-якої культури, вони визначають етичну архітектуру особистості. На думку В. Мангасаряна, концепція коеволюції сьогодні розглядається як парадигма сучасної культури, сприяє зміні системи цінностей «на засадах ненасильства, діалогу й співробітництва». Перелаштування аксіологічних підвалин можливе лише за умови освоєння екологічної культури, яку В. Крисаченко трактує як засіб самоорганізації системи «людина - біосфера», вважаючи цей тип культури атрибутивним, що віддзеркалює стан взаємовідносин з довкіллям та відповідні рівні культури.

Концепція коеволюції розширює межі етики, екологічної культури. Але у досліджуваній літературі не вдалося знайти праці, в яких розглядаються сутнісні аспекти поняття «коеволюційні цінності» та здійснено їх компонентно-структурний аналіз. На наш погляд, коеволюційні цінності мають бути синтезом гуманізму, як соціальних цінностей найвищого рівня, та екологічної й універсальної етики, в яких урівнені цінності Життя, природного світу і людські цінності. Пошук нових ідеалів у межах гуманістичного екологічного світогляду повинен мати за мету не тільки збереження природного світу, а й

обмеження домінування світу штучного. «Сучасний екологічний світогляд становить наступний крок розвитку гуманістичної етики. ... йдеться не тільки про взаємну повагу між сучасниками, а й ... про збереження біосфери», вважає М. Марфенін. На переконання Г. Нестеренко, «гуманістична спрямованість діяльності визначається ставленням особистості: 1) до самої себе; 2) до іншої людини; 3) до суспільства взагалі; 4) до природи; 5) до майбутнього» [8].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сутнісними ознаками коеволюційних цінностей є їх біосоціальна універсальність та можливість поширення у просторі-часі. Відповідно, коеволюційні цінності мають двовимірну (соціоприродну) динамічну структуру, що дозволяє поєднати цінності природи та гуманістичні цінності. Наріжним каменем є компонент гуманістичної етики, які скеровують людство до утворення цілісного суспільства, в якому всі наділені правами й відповідальністю. Але тепер відповідальність та відчуття єдності людська спільнота має поширити і на природний світ. До коеволюційних цінностей пропонується віднести: Життя, розвиток (еволюція, коеволюція), природний світ, людину. Серед актуальних етичних якостей, необхідних суспільству, маємо виокремити відповідальність, справедливість, толерантність.

Завдання оновити ціннісну структуру суспільства покладено на освіту та виховання, тому важливо сформувані коеволюційні цінності у нинішнього покоління школярів. Передусім, це стосується старшокласників, які незабаром стануть активними учасниками еволюційного процесу. Зміна ціннісної парадигми можлива за умови формування рефлексуючої особистості. «Рефлексія ... утримує цілісну архітектоніку буття, його інваріантну структуру, є ... утворенням, завдяки якому віддзеркалюваний людиною світ структурується й упорядковується в організовану цілісність (образ або поняття)», наголошує Н. Герасимова. Свідомість та рефлексію дослідниця співвідносить як структуру та діяльність. Отже, свідомість особистості упорядковується відповідним чином – як цілісне, автономне, суспільне утворення. Картина світу теж є цілісністю, що розкладається індивідом на низку цілісностей-складових, вичленованих увагою. Ефективність рефлексії залежить від того, наскільки кожна подія, акт діяльності, вчинок співвіднесені з найбільш актуальною для суб'єкта рефлексії на певний момент цілісністю, а також – наскільки точно й повно він орієнтується у властивостях обраної цілісності. Виходячи з

цього, можна припустити, що значущим для формування певного типу свідомості особистості є орієнтованість актуальних образів-цілісностей. Орієнтованість є інструментом виокремлення із загального інформаційного поля сукупності об'єктів та явищ. Ці феномени інтегруються у модель світу, яка складається з трьох рівнів: матеріально-структурного, функціонального та системного [8]. І якщо у когнітивній площині матеріально-структурний та функціональний аналіз не викликають ускладнень, то системний часто стає причиною викривлення реальності.

Коеволюційному етапу розвитку суспільства як компонент мислення та життєдіяльності людини відповідає система рефлексія. Вона має бути психологічною особливістю екологічно орієнтованого покоління старшокласників. Ступінь цілісності сприйняття світу значною мірою визначатиме спроможність учнів на когнітивному, логіко-смысловому рівні опанувати категорії «біфуркація», «біосферна функція людини», «коеволюція», «коеволюційні цінності» тощо. Система рефлексія становить базис пізнавальної моделі особистості, в межах якої учень встановлює зв'язки у парадигмі «людина - суспільство - довкілля» та визначає характер цих зв'язків – екологічний чи антропоцентричний. Спираючись на її фундамент, необхідно конструювати діяльнісну, поведінкову модель вихованців. Екологічно орієнтовані пізнавальна та поведінкова моделі створюють підґрунтя для формування екологічної свідомості особистості.

Аналізуючи особливості сучасного екологічного виховання, Е. Гірусов констатує: «При підвищенні ролі людської суб'єктивності ...особистість стає найчастіше активним носієм мінливості». Його теза підтверджує виключну роль коеволюційних цінностей, екологічної орієнтованості людини у подіях глобального масштабу. Слід враховувати, що особистісний розвиток теж йде за біфуркаційними сценаріями: під впливом індивідуальних або колективних уподобань обирається напрямок руху з подальшим самовизначенням вектору ціннісних пріоритетів. Через значущі події, якими повинні бути для старшокласників спілкування з довкіллям, на особистісний рівень переводяться коеволюційні цінності. У такий спосіб відбувається суб'єктифікація морального та екологічного імперативів, а особистісний розвиток органічно узгоджується з соціальним та коеволюційним. Водночас через встановлення зв'язків між мотивами діяльності та її наслідками здійснюється смислоутворення, розв'язуються суперечності, породжені ситуацією морального вибору.

Суттєвим є факт сприйняття старшокласниками об'єктів природного світу переважно за перцептивно-афективним каналом (В. Ясвін): ключовий чинник, від якого залежить їх ставлення до природи – емоційне тло взаємодії з нею. Відтак, вміння аналізувати та спрямовувати свої почуття, навички самокерування, автодидактики мають входити до сучасного екологічного виховання. Тому метою сучасних педагогіки та психології стає «передача суб'єкту діяльності ініціативи в організації особистісного розвитку» (В. Семіченко). Це відповідає віковим особливостям учнів старших класів, яким важливо відчувати себе частиною дорослої спільноти, розуміти життєву перспективу, своє місце у Всесвіті та мати відповіді на вічні філософські питання.

Отже, формування коеволюційних цінностей у старшокласників можна вважати дієвим інструментом екологічного виховання, який сприятиме екологічній орієнтації когнітивної, емоційно-ціннісної та мотиваційно-діяльнісної сфер учнів.

Література

1. Білявський Г. О. Основи екології : підручник / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2005. – 408 с.
2. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vernadsky.lib.ru>.
3. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : підручник. – К. : Лібра, 1999. – 488 с.
4. Каган М. С. Философская теория ценности. – Санкт-Петербург : ТОО ТН «Петрополис», 1997. – С. 205.
5. Крисаченко В. С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології : підручник. – К. : Заповіт, 1998. – С. 640
6. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М. : Наука, 1984 – 444 с.
7. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизации. Путь Разума [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profilib.com/kniga/36893/n-n-moiseev-sudba-tsivilizatsii-put-razuma.php>].
8. Нестеренко Г. О. Особистість у нелінійному суспільстві : монографія. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 140 с.
9. Родин С. Н. Идея коэволюции. – Новосибирск : Наука, 1991. – 271 с.
10. Тимофеев-Ресовский Н. В. Биосфера и человечество // Бюллетень ЮНЕСКО. - 1968. - № 1.

Ю. В. Солобай

Основы формирования коэволюционных ценностей у старшеклассников

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9, ул. Берлинского, Киев, Украина)

По результатам исследования теоретико-методологических, общенаучных и психолого-педагогических источников определены принципы формирования коэволюционных ценностей у старшеклассников. Раскрывается сущность понятия «коэволюционные ценности», проведен их компонентно-структурный анализ. Высказывается предположение о том, что усвоение коэволюционных ценностей может быть эффективным инструментом экологического воспитания старшеклассников и распространения экологической культуры

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическая культура, коэволюция, коэволюционные ценности, экологически ориентированная среда.

Yu. V. Solobai

Principles of Formation of Co-Evolutionary Values in High School Students

Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article deals with the philosophical-methodological and general scientific aspects of the formation of a co-evolution idea and defines its differences from the Sustainable Development Strategy. The essential characteristics of co-evolutionary values are formulated, their component and structural analysis is done. The author proposes to include Life, Human Being, Natural World, and Development into the co-evolutionary values. He argues that co-evolutionary values have significant potential for forming ecological culture of senior schoolchildren. Psychological peculiarities of perception by the high school students of the co-evolution ideas and co-evolutionary values' relationship with the socialization of high school students are analyzed. Thus, the urgency of the problem of co-evolutionary values formation in high school is emphasized, and the main principles of educational process in this context and the role of ecologically oriented environment in it are considered.

Keywords: ecological culture, environmental education, co-evolution, co-evolutionary values, ecologically oriented environment.

References

1. Biliavskiy, H. O., Furdui, R. S., & Kostikov, I. Yu. (2005). *Osnovy ekologii* [Foundations of ecology]. (2nd ed.). Kyiv: Lybid.
2. Vernadskiy, V. I. *Nauchnaia mysl kak planetnoe yavlenie* [Scientific thought as a planetary phenomenon]. Retrieved from <http://vernadsky.lib.ru>.
3. Yermolenko, A. M. (1999). *Komunikatyvna praktychna filosofia* [Communicative practical philosophy]. Kyiv: Libra.
4. Kagan, M. S. (1997). *Filosofskaia teoriia tsennosti* [Philosophical theory of value]. St. Petersburg: TOO TN «Petropolis».
5. Krysachenko, V. S. (1998). *Liudyna i biosfera: osnovy ekologichnoi antropologii* [Man and biosphere: Fundamentals of Ecological Anthropology]. Kyiv: Zapovit.
6. Lomov, B. F. (1984). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii* [Methodological and theoretical problems of psychology]. Moscow: Nauka.
7. Moiseev, N. N. *Sudba tsivilizatsii. Put Razuma* [Destiny of civilization]. Retrieved from <http://profilib.com/kniga/36893/n-n-moiseev-sudba-tsvivilizatsii-put-razuma.php>.
8. Nesterenko, H. O. (2004). *Osobystist u neliniinomu suspilstvi* [Personality in nonlinear society]. Zaporizhzhia: Prosvita.
9. Rodin, S. N. (1991). *Ideia koevoliutsii* [Idea of co-evolution]. Novosibirsk: Nauka.
10. Timofeev-Resovskii, N. V. (1968). *Biosfera i chelovechestvo* [Biosphere and Humanity]. Biulleten UNESCO, 1.

УДК 366.632:316.3220

Г. П. Тарасюк, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті наголошено на значенні освіти і педагогічної науки для сталого розвитку суспільства. Проаналізовано сутність понять «спілкування», «міжособистісне спілкування». Визначено критерії та показники міжособистісного спілкування підлітків. З'ясовано умови, за яких можлива ефективна організація міжособистісного спілкування підлітків щодо екологічної проблематики.

Ключові слова: сталий розвиток суспільства, освіта, спілкування, міжособистісне спілкування, підлітки.